

Dariusz Dolański

KSIEŹSTWO GŁOGOWSKIE U PROGU CZASÓW NOWOŻYTNYCH

W północnej części Śląska, po obu stronach Odry leżało w XVI wieku księstwo głogowskie. Był to kraj stosunkowo słabo zalesiony, ale – jak pisał pochodzący z Koźuchowa Joachim Cureus – złościł się łanami zbóż, na które rósł popyt, czerwieniał owocami sadów i zieleniał winnicami. Współcześni chwalili płodność ziemi i bogactwo pól. Cureus twierdził, że dzięki swej obfitości Śląsk nie tylko nie zaznał głodu, ale mógł też ratować sąsiadów¹. Gleby księstwo głogowskie miało zróżnicowane. Dolina Odry pokryta była urodzajnymi macami, których część zajmowały żyzne łąki, jak okolice Szprotawy i Rudnej. Na południe od Głogowa zalegał spory szmat urodzajnych gleb lessowych. Księstwu nie groziły też susze; głównym źródłem wilgoci była oczywiście Odra, ale także Bóbr, Barycz, Krzycki Rów, Rudna i Szprotawa².

W XVI wieku księstwo głogowskie składało się z trzech rozdzielonych części; dwóch mniejszych – oddzielonego posiadłością brandenburskimi okręgu świebodzińskiego i otoczonego ziemiami księstwa wołowskiego okręgu Chobieni – oraz największej części obejmującej Zieloną Górę, Otyń, Bytom Odrzański, Głogów, Górę Śląską, Przemków, Szprotawę, Nowe Miasteczko i Koźuchów. Przez cały okres nowożytny księstwo głogowskie stanowiło jednolity organizm polityczny i obok księstwa opolsko-raciborskiego i świdnicko-jaworskiego stanowiło trzecią co do wielkości jednostkę administracyjną Śląska (jego powierzchnia wynosiła 4559 km²)³.

¹ E. Małeczyńska, *Życie codzienne Śląska w dobie odrodzenia*, Warszawa 1973, s. 9-10.

² J. Janiak, *Środowisko geograficzne regionu głogowskiego*, [w:] *Materiały do dziejów Głogowa*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1989, s. 8-10.

³ K. Matwijowski, *Czasy nowożytne*, [w:] *Głogów. Zarys monografii miasta*, red. K. Matwijowski, Wrocław-Głogów 1994, s. 128.

Księstwo podzielone było na tzw. *weichbily* – okręgi (dystrykty) z siedzibą w Głogowie, Koźuchowie, Zielonej Górze, Szprotawie, Świebodzinie i Górze. Okręg polkowicki został w czasach nowożytnych zlikwidowany⁴.

W 1491 roku księstwo głogowskie zostało oddane przez Władysława Jagiellończyka we władanie Janowi Olbrachtowi. Gdy w 1492 roku Olbracht został królem polskim, ani myślał rezygnować ze swych wpływów na Śląsku i mimo wcześniejszych zapewnień nie zwracał Głogowa Władysławowi. Księstwo wróciło do Czech dopiero w 1498 roku, po nieudanej bukowińskiej wyprawie Olbrachta⁵.

Jan Olbracht nie rządził w księstwie osobiście, lecz za pośrednictwem swego namiestnika Jana Karnkowskiego. Wypełniał on wolę Olbrachta twardo i despotycznie, a przez swoją brutalność i samowolę zyskał sobie jak najgorszą sławę wśród mieszkańców księstwa. Dał się dobrze we znaki mieszczaństwu głogowskiemu, które w okresie podzielonej władzy w księstwie przywykło do znacznej swobody i prawie nieskrępowanej niezależności. Karnkowski narzucił Głogowowi radę miejską i burmistrza, czym wywołał bunt. Opornych kazał wtrącić do wieży głodowej, każąc im w końcu boso i na kolanach prosić namiestnika o wybaczenie. Dotychczasowego burmistrza oraz przywódcę buntu Mikołaja Agrikolę kazał ściąć⁶.

Na mocy układów między Olbrachtem i Władysławem księstwo głogowskie zostało przekazane w 1499 roku we władanie Zygmuntovi Jagiellończykowi. Zygmunt przejął je z rąk starosty Dionizego z Zahradku i mianował swego starostę Wojciecha Sobka. Był on Ślązakiem pochodzącym z Głogowskiego⁷, a potrzebowano tu człowieka znanego i budzącego zaufanie, tym bardziej że mieszkańcy księstwa po okresie rządów Jana Karnkowskiego byli krytycznie nastawieni do władzy jagiellońskiej. W zniszczonym wojnami kraju o nieuporządkowanych stosunkach wewnętrznych było wiele problemów wymagających osobistej decyzji księcia, tymczasem Zygmunt stosunkowo mało czasu spędzał w Głogowie. Na okres prawie sześciu lat tylko półtora roku przypada na pobyt Jagiellończyka w Głogowskiem, a i to był czas podzielony na krótsze okresy⁸.

⁴ M. P t a k, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV w. do 1742 r.*, Wrocław 1991, s. 27.

⁵ Księstwo głogowskie w okresie poprzedzającym przekazanie go w ręce Jagiellonów posiada stosunkowo bogatą literaturę, m.in.: H. S z c z e g ó ł a, *Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą*, Poznań 1968; M. K a p ł o n, *Walka Henryka V Żelaznego o Głogów*, „Zeszyty Lubuskie LTK” t. 6, Głogów, Zielona Góra 1969; B. N a z i m e k, *Losy polityczne miasta i księstwa głogowskiego w latach 1331-1526*, [w:] *Materiały do dziejów...*; Z. B o r a s, *Piastowscy książęta Śląska*, wyd. III popr. i rozszerz., Katowice 1982.

⁶ J. C h u t k o w s k i, *Dzieje Głogowa od najdawniejszych czasów do roku 1950*, Legnica 1989, s. 97-98.

⁷ S. N o w o g r o d z k i, *Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499-1506)*, Kraków 1937, s. 28.

⁸ *Tamże*, s. 34.

Mimo krótkich rządów Zygmunta w księstwie, jego panowanie należało do najświetniejszych. Kronikarze i historycy Głogowa podkreślają, że miasto wówczas przeżywało rozkwit we wszystkich dziedzinach życia. Rzeczywiście największą poprawę odczuwała stolica księstwa. Po zniszczeniu wojną i przy ciągle niepewnych stosunkach prawie uniemożliwiony był handel. Po drogach grasowali rozbójnicy, a wewnętrzne tarcia i spory powodowały zubożenie kraju. W tych warunkach Zygmunt podjął starania przede wszystkim o umożliwienie handlu i tępienie rozbojów. Akcja, którą rozwinął, przyczyniła się do ogólnej poprawy stosunków gospodarczych. Za jego rządów bogacili się na handlu i rzemiośle mieszczenie księstwa, a Głogów podniósł się z ruin wojennych. Zygmunt stworzył w Głogowie własną mennicę i uporządkował stosunki prawne w księstwie. Śmierć Aleksandra Jagiellończyka i wybór Zygmunta na tron polski w 1506 roku zakończyły okres bezpośrednich rządów jagiellońskich w Głogowie⁹.

Księstwo głogowskie ponownie wracało w ręce królów czeskich. Należy podkreślić, że stanowisko prawne Zygmunta w otrzymanych od Władysława księstwach było zupełnie inne niż Jana Olbrachta. Olbracht otrzymał Głogów z jednym tylko zastrzeżeniem: zwrotu Władysławowi w wypadku uzyskania korony w Polsce. Zygmunt natomiast otrzymał Głogów i Opawę jako szczegółowo określone pod względem ewentualnego dziedziczenia lenno. Gdy chodzi o warunki nadania lenna głogowskiego, to musiał być w nich chyba wyraźnie zaznaczony obowiązek zwrotu księstwa Władysławowi w wypadku objęcia korony Polski przez Zygmunta. Świadczy o tym szybkie oddanie tego księstwa po elekcji. Jako książe głogowski i opawski oraz namiestnik Śląska był przyszły król Polski lennikiem władcy czeskiego. Składał mu hołd należnej wierności i posłuszeństwa. Oczywiście przedstawiciel potężnego rodu Jagiellonów, brat królewski, cieszył się w swoim księstwie większą swobodą niż pozostali lennicy Władysława¹⁰. Istotne znaczenie miał tu także silny związek emocjonalny łączący obu braci – Władysława i Zygmunta¹¹.

Ta sytuacja uległa zmianie po powrocie księstwa w ręce króla czeskiego. W 1508 roku Władysław Jagiellończyk wydał przywilej dla stanów księstwa głogowskiego, w którym zobowiązał się w imieniu swoim i swoich następców do niesprzedawania i niezastawiania ziem księstwa. Pomimo obietnic w 1511 roku zastawił *weichbild* kozuchowski i okręg otyński. Od 1520 roku władzę w księstwie sprawował Karl von Münsterberg, a od 1536 Christoph von Schwenitz. W latach 1537-1540 księstwo zostało zastawione w całości Hieronimowi von Bibersteinowi. Od 1540 do 1543 roku zastaw przejął Fryderyk II legnicki. Po roku 1543 księstwo pozostawało pod faktyczną bezpośrednią władzą króla czeskiego¹².

⁹ Tamże, s. 36-46.

¹⁰ Tamże, s. 21-23.

¹¹ Por. Z. B o r a s, *Zygmunt Stary w Głogowie*, Katowice 1984.

¹² M. P t a k, *op. cit.*, s. 24; K. E n g e l b e r t, *Die Anfänge der luterischen Bewegung in Breslau und Schlesien*, „Archiv für schlesischen Kirchengeschichte” t. 22, 1964, s. 216-217.

Księstwo głogowskie jako księstwo korony czeskiej miało po 1506 roku swego starostę, podporządkowanego bezpośrednio namiestnikowi śląskiemu. Jednocześnie sejmik księstwa głogowskiego wchodził w skład niższego szczebla śląskiego systemu zgromadzeń stanowych. Było to spowodowane bezpośrednią zależnością od króla i brakiem własnego dziedzicznego władcy, co sprzyjało szczególnemu umocnieniu pozycji stanów w księstwie i rozkwitowi ich zgromadzeń.

Północny Śląsk zamieszkiwany był przez Polaków i Niemców: „Dwa narody różniące się zwyczajami i językiem tu mieszkają – pisał w 1515 roku Bartłomiej Stein – bardziej uprawną część położoną na południu i zachodzie zamieszkuje Niemcy; lesistą, nieuprawną i niezysną część na wschodzie i północy zamieszkuje Polacy; dzieli ich dość pewnie rzeka Odra jako granica począwszy od rzeki Nysy, tak że miasta jednej strony rzeki używają więcej niemieckiego języka, podczas gdy z drugiej strony więcej polskiego”¹³.

To pochodzące z początku XVI stulecia opisanie granicy językowej między Polakami a Niemcami na Śląsku wymaga dziś pewnych uściśleń.

Na interesującym nas terenie księstwa głogowskiego obszary zamieszkałe przez Polaków ciągnęły się wąskim pasem wzdłuż brzegów Odry koło miasteczek i osiedli targowych: Nowej Soli, Otynia, Konotopu, Kolska i wsi Klenica. Na wschód od tego pasa po Kotłę pod Głogowem oraz na zachód dookoła Zielonej Góry i Czerwieńska znajdowały się duże obszary etnicznie mieszane¹⁴. Polacy przeważali zdecydowanie wśród ludności wiejskiej, zwłaszcza na lewym brzegu Odry. Na przykład we wsi Szymocin pod Głogowem w 1499 roku ufundowano wyposażenie dla kaznodziei niemieckiego, który miał obsługiwać osiadłych wśród Polaków Niemców¹⁵. Ogólnie można stwierdzić, że wieś na prawym brzegu Odry była niemal całkowicie polska, na lewym brzegu zamieszkiwała ludność mieszana, przy czym w okolicach Głogowa, Szprotawy i Zielonej Góry szeroki był zasięg języka polskiego. Wśród ludności wiejskiej pełniące funkcje oficjalistów lub dzierżawców folwarków przeważali Niemcy. Zdecydowanie więcej Niemców zamieszkiwało miasta niż wsie. Mieszkaństwo polskie na Śląsku było słabsze ekonomicznie niż mieszkaństwo niemieckie, tworzyły je bowiem przede wszystkim warstwy

¹³ „Due naciones, ut moribus ita loco separate, hanc inhabitant: culciorem, que ad occasum et meridiem spectat, Alemanni, silvestriorem et incultam malignamque ad ortum et septentrionem Poloni tenent; has Odera dividit certissimo ab Nisa flumine recepto limite, ut etiam civitates, que citra sunt, Teutona, que ultra, Polonia frequencius utantur lingua” (B. S t h e n u s, *Descriptio totius Silesiae et civitatis regie vratislaviensis*, oprac. H. Margraf, [w:] *Scriptores Rerum Silesiacarum oder Sammlung schlesischer Geschichtschreiber*, t. 17, Breslau 1902, s. 8; por. tłum. F. Ilków-Gołąb: B. S t e i n, *Zwizęzy opis ziemi śląskiej*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” t. 1, 1968, s. 28-29).

¹⁴ T. Ł a d o g ó r s k i, *Próby określenia polsko-niemieckiej granicy językowej na Dolnym Śląsku w XVI wieku*, „Studia Śląskie” t. 20, 1971, s. 310.

¹⁵ J. J u n i t z, *Visitationsberichte der Diocese Breslau*, t. 3, *Archidiakoniat Glogau*, cz. 1, Breslau 1907, s. 341 („ut in solatium Germanorum tunc tempore inter Polonus degere imprentuim Allemannicas faceret contiones”).

plebejskie i pospólstwo. Już pod koniec XIII wieku w Głogowie zaczęła dominować ludność niemiecka¹⁶. Wśród mieszczaństwa Zielonej Góry – sukienników i winiarzy – zdecydowanie przeważali Niemcy. Można więc przyjąć, że partycjant był na ogół niemiecki, za to w wielu miastach byli zapewne dość liczni Polacy wśród średniego mieszczaństwa¹⁷.

Na omawianym terenie Niemcy stanowili zdecydowaną większość wśród szlachty i elity władzy. Mimo to aż do pierwszej połowy XV wieku było wyraźne zróżnicowanie etniczne szlachty w *weichbildzie* głogowskim, a *weichbild* świebodziński zamieszkiwała w większości szlachta polska. Znajdowały się tam siedziby Niałków, Szaszorów i Szczanieckich¹⁸.

W XVI wieku zarządzający Śląskiem to przede wszystkim Niemcy. Do wyjątków należy pochodzący z okolic Głogowa starosta Wojciech Sobek, który przejął Głogowskie po Czechu Dionizym z Zahradku. Jego następcą był inny Polak, Mikołaj Piesek z Białej. Pierwszorzędną rolę odgrywali jednak Rechenbergowie, Schönaichowie i von Dohnowie.

Podobnie jak wśród szlachty, także wśród duchowieństwa przeważającą część stanowili Niemcy. Wiązało się to prawdopodobnie z dekretem biskupa wrocławskiego Konrada II, który w 1435 roku zamknął drogę do kapituły Polakom. Spotykamy jednak nazwiska polskie wśród niższego duchowieństwa (np. w klasztorze żagańskim: Grenewicz, Nawrot i Czabel). Noszący je stanowią jednak niewielką część braci, zresztą opatami w tym czasie byli Niemcy: Paul von Haugwitz, Christoph Mechilt i Paul Lemberg. Podobnie rzecz przedstawiała się wśród katolickiego duchowieństwa średniego. W Zielonej Górze proboszczami byli Sigismund Schonknecht, Georg Müller, Jakob GröÙe i wspomniany już wcześniej Paul Lemberg.

Niemcy stanowili także większość wśród duchowieństwa ewangelickiego. Znamy nazwiska Ambrosiusa Kreuziga z Koźuchowa, Paula Lemberga i Andreasa Eberta z Zielonej Góry, Joachima Spechta i Achatiusa Hoffmanna z Głogowa. Nawet w tych parafiach, gdzie kazania były głoszone po polsku, pastorami byli zazwyczaj Niemcy¹⁹.

Osiadła w księstwie głogowskim ludność zajmowała się przede wszystkim rolnictwem. Głównymi właścicielami ziemi na Śląsku byli: król, książęta, instytucje kościelne, szlachta, miasta i mieszczaństwo. Własność królewska i książęca zmniejszała się stopniowo poprzez nadania i sprzedaż ziemi szlachcie, tak więc z czasem najbardziej rozległymi majątkami ziemskimi stawały się dobra kościelne, zwłaszcza

¹⁶ R. Żerelik, *W średniowieczu*, [w:] *Głogów. Zarys...*, s. 115.

¹⁷ J. Gierowski, *Mieszczaństwo polskie na Śląsku i jego walka o język i kulturę polską w XVII w.*, [w:] *Szkice z dziejów Śląska*, red. E. Maleczyńska, Warszawa 1955, s. 168-169.

¹⁸ M. Ptak, *op. cit.*, s. 32.

¹⁹ D. Dołański, *Polacy i Niemcy w północnej części Śląska w XVI wieku*, „Rocznik Lubuski” t. 18, 1993, s. 75.

cza majątki biskupstwa wrocławskiego i posiadłości klasztorne. Rosły także majątki szlacheckie.

Szlachta, która stanowiła warstwę uprzywilejowaną, należała do stosunkowo nielicznych. W latach siedemdziesiątych XVI wieku na 137 000 osób zamieszkujących księstwo głogowskie było ok. 1300 przedstawicieli stanu szlacheckiego (233 rodziny)²⁰. Warstwa ta była więc dwukrotnie mniej liczna niż w sąsiedniej Rzeczypospolitej. W księstwie głogowskim szlachta podzielona była na wyższą i niższą, co w praktyce jednak nie miało żadnego znaczenia²¹. Dominującym typem własności rycerskiej były majątki jednowioskowe, często składające się tylko z folwarku i zamieszkałych przy nim zagrodników²². Gospodarka feudałów poniosła poważne straty w czasie wojen husyckich i podczas wojny sukcesyjnej głogowskiej. Straty te wynikały ze zniszczeń zarówno w folwarkach, jak i w gospodarstwach chłopskich, co w konsekwencji musiało się odbić na wysokości czynszów płaconych na rzecz pana. Ten trwający przez niemal całe XV stulecie okres wojen spowodował powstanie znacznej ilości pustek. Ta sytuacja oraz stosunkowo nieliczny stan szlachecki sprzyjały w XVI stuleciu powstawaniu wielkich fortun, nieporównywalnych z tymi, które znalazły się w rękach magnaterii Królestwa Polskiego.

Na początku XVI wieku bracia von Rechenberg skupili w swych rękach sześć miast i miasteczek lub ich udziały z Bytomiem, Tarnowem, Sławą i Przemkowem oraz 24 wsie. Od połowy XVI wieku największym majątkiem dysponowali Schönaichowie, którzy przejęli też Bytom z Tarnowem. Ich majątek stanowiło osiemnaście wsi²³. Do znacznych rodów należeli panowie na Górze Śląskiej – von Dohna i ród Kietliczów – właściciele Rudawicy, Leszna Dolnego, Przychowa koło Ścinawy, Nowej Koperni i Cieszowa²⁴. Ponadto istotne znaczenie zdobyli Hans i Joachim von Berge, właściciele Żukowic i Kłody, Hans von Loß, pan na Szymocinie, Sebastian von Kottwitz z Chobieni i Żuchlowa oraz Christoph von Krekwitz z Jakubowa²⁵.

Panowie śląscy rozwijali formy gospodarki wiejskiej, które wymagały znacznych nakładów finansowych. Na terenie księstwa głogowskiego dotyczy to przede wszystkim hodowli owiec. Wiele majątków rycerskich było bardzo dobrze zago-

²⁰ M. P t a k, *op. cit.*, s. 29, 34.

²¹ J. K a p r a s, *Právní dějiny země Koruny České*, t. 2, *Dějiny státního zřízení*, cz. 1, *Doba předbělohorská*, Praha 1913, s. 332.

²² R. H e c k, *Epoka feudalna*, [w:] *Historia Śląska*, t. 1 do roku 1763, red. K. Maleczyńska, cz. 2, od połowy XIV do trzeciej ćwierci XVI w., oprac. R. Heck i E. Maleczyńska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, s. 53.

²³ M. P t a k, *op. cit.*, s. 33; S. J. E r h a r d t, *Presbyterologie des Evangelischen Schlesiens*, Liegnitz 1783, t. 3, s. 11.

²⁴ *Codex diplomaticus Silesiae*, t. 31, *Die inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Sprottau*, oprac. E. Graber, Breslau 1925, s. 32, poz. 99, s. 42, poz. 165, 166, s. 43, poz. 171, 173; s. 44, poz. 176.

²⁵ S. J. E r h a r d t, *op. cit.*, t. 3, s. 12.

spodarowanych. Przykładem może tu być folwark rycerski w Mirocinie Górnym koło Kożuchowa posiadający trzy owczarnie, młyny, olejarnię, piec do wypalania cegieł oraz rurociągi doprowadzające wodę do zabudowań i stawów²⁶. Przeciętnie w jednej śląskiej owczarni trzymano około czterystu owiec, choć zdarzały się i hodowle na tysiąc sztuk zwierząt.

Ludność chłopska liczyła około 10 700 rodzin, w tym 5200 kmieci i wolnych sołtysów oraz 5400 wolnych zagrodników, omlóckowych i dzierżawców. Można szacować, że liczba ludności chłopskiej w księstwie sięgała 107 170 osób, co stanowiło 77% ogółu mieszkańców²⁷. Chłopi zajmowali się przede wszystkim niewymagającą wysokich nakładów finansowych uprawą rolną. Charakterystycznym dla tego okresu zjawiskiem był wzrost ludności małorolnej i bezrolnej. Narastająca gospodarka towarowo-pieniężna rozwarstwiała szybko chłopstwo. Zamiast pełnych, najczęściej trzydziestomorgowych łanów pojawiły się pół- i ćwierćłany.

W księstwie głogowskim w drugiej połowie XVI wieku przeciętny areal gospodarki kmiecej wynosił 0,8 łanu. Przede wszystkim jednak pojawiła się nowa ludność mało- i bezrolna. W tym czasie na wsi śląskiej kmiecie stanowili zaledwie 55,26% mieszkańców, na drugim miejscu znajdowali się zagrodnicy, stanowiący 36,86% osiadłych. Wykorzystywał ich właściciel wsi, wydzielając z rezerwy małe działki pod zabudowę i ogród, z czego z czasem urastała osada folwarczna²⁸.

Przynajmniej do końca pierwszej ćwierci XVI wieku na Śląsku przeważała gospodarka czynszowa. Sytuacja ta zmienia się w drugiej ćwierci XVI stulecia, gdy rośnie folwark pański i pańszczyzna, zawsze jednak mniejsza niż w ówczesnym państwie polskim²⁹.

Na wsi szeroko rozpowszechnione było piwowarstwo i młynarstwo, a jednym z ważniejszych rzemiosł wiejskich pozostawało kowalstwo. Wzmianek źródłowych na temat innych rzemiosł na wsi – krawców, szewców i piekarzy – na przełomie XV i XVI wieku jest bardzo niewiele. Prawdopodobnie chłopi pod tym względem byli samowystarczalni lub zaopatrywali się w miastach.

Bliskość miast zdaje się odgrywać dużą rolę. W pobliżu większych ośrodków miejskich spotyka się wsie, w których przeszło 50% gospodarstw to gospodarstwa kmiece. Wpływ miasta odznaczał się także na gospodarce wiejskiej, w okolicach większych miast bowiem powstawały wsie specjalizujące się w uprawie warzyw³⁰.

²⁶ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Urbarz z 1580 r., sygn. VIc, 56a, f. 1-12.

²⁷ M. P t a k, *op. cit.*, s. 47; W. D z i e w u l s k i, *Nowe dane statystyczne o ludności miast i wsi Śląska w XVI w.*, „Sobótka” 1975, nr 4, s. 467.

²⁸ R. H e c k, *op. cit.*, s. 64, 66; E. M a l e c z y Ń s k a, *op. cit.*, s. 12.

²⁹ E. M a l e c z y Ń s k a, *op. cit.*, s. 21.

³⁰ R. H e c k, *Położenie i walka klasowa chłopu śląskiego w XVI wieku*, [w:] *Konferencja Śląska Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk*, red. L. Grosfeld, W. Kula, B. Leśnodorski, t. 1, Wrocław 1954, s. 140.

Po ostatecznym ukształtowaniu się granic księstwa w końcu XV wieku na jego terytorium znalazło się szesnaście miast i miasteczek: Bytom Odrzański, Chobienia, Głogów, Jędrzychów, Koźuchów, Lubrza, Nowe Miasteczko, Ołobok, Otyń, Polkowice, Przemków, Sława, Szprotawa, Świebodzin i Zielona Góra. W XVI wieku doszło jeszcze do powstania dwóch miasteczek: w 1515 roku Czernina i w 1556 roku Zaboru³¹. Zewnętrznie miasta najczęściej różniły się od miasteczek murami miejskimi. Miasteczka często przypominały wsie; różniły się od nich posiadaniem prawa do okresowego organizowania targów i odmienną strukturą zawodową³².

Można przyjąć, że miasta zamieszkiwało w sumie około 30 000 osób, przy tym niewątpliwie największy był Głogów, następnie Zielona Góra, Koźuchów, Góra, Świebodzin, Bytom i Szprotawa³³.

Miasta na terenie księstwa głogowskiego miały dogodne warunki rozwoju. Z południa na północ przecinał księstwo szlak handlowy biegnący przez Wrocław, Głogów i Koźuchów w kierunku Frankfurtu nad Odrą. Niemniej ważny był szlak z Poznania do Niemiec przebiegający przez Głogów i Szprotawę. W miastach księstwa coraz większego znaczenia nabierało tkactwo. Do rangi znaczących ośrodków prowincjonalnych w XVI wieku urosły Głogów, Koźuchów i Góra Śląska.

Niestety wśród miast śląskich wiele było zaniedbanych. Pomimo tak dogodnych warunków rozwoju, Głogów jeszcze pod koniec XVI wieku był w dużej części drewniany. Mury miasta zakreślały wprawdzie szeroką przestrzeń, ale wewnątrz dużo było zdziczałych ogrodów i odnóg rzecznych, a jedną część miasta zajmowały wyłącznie młyny. Nad miastem górowały tylko kolegiata i wieża będącego w ruinie zamku³⁴.

W XVI wieku istotne znaczenie gospodarcze miały papiernie. Posiadały je nie tylko większe miasta, takie jak Głogów, ale także mniejsze miejscowości, jak Krępa koło Zielonej Góry³⁵.

Specjalnością charakterystyczna dla księstwa głogowskiego było winiarstwo. Głównym ośrodkiem produkcji wina na tym terenie była Zielona Góra, ale winnice znajdowały się także w Głogowie, Bytomiu Odrzańskim i Świebodzinie³⁶.

Niewątpliwie Głogów miał największe znaczenie wśród miast księstwa. Ze swymi 10 000 mieszkańców był drugim co do wielkości miastem Śląska i należał do jedenastu miast korony czeskiej, które przekroczyły 5000 mieszkańców³⁷. Na

³¹ M. P t a k, *op. cit.*, s. 42.

³² Por. B. B a r a n o w s k i, *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1975, s. 5-13.

³³ M. P t a k, *op. cit.*, s. 45, 46.

³⁴ E. M a l e c z y Ń s k a, *op. cit.*, s. 81.

³⁵ *Taż*, *Epoka feudalna*, [w:] *Historia Śląska...*, t. 1, cz. 2, s. 121-122.

³⁶ B. K r e s, *Winiarstwo na Ziemi Lubuskiej*, Poznań 1972, s. 14.

³⁷ R. H e c k, *Epoka feudalna...*, s. 18; *Dějiny Československa*, t. 1, do roku 1640, praca zbiorowa, Praha 1990, s. 491; E. A n d e r s (*Geschichte der evangelische Kirchen Schlesiens*, Breslau 1883, s. 36), podaje, że Głogów liczył w tym czasie 20 000 mieszkańców.

wiek XVI przypada wzrost kontaktów handlowych kupców głogowskich (zazwyczaj Niemców) z Wielkopolską, głównie z Poznaniem. Wiązało się to z wydarzeniami tzw. wojny handlowej Poznania z Wrocławiem. W 1539 roku przeszło przez Poznań 437 koni z towarami głogowskich kupców, co stanowiło $\frac{1}{4}$ zagranicznych kontaktów handlowych miasta. W 1585 roku w komorze poznańskiej zarejestrowano Zieloną Górę, Górę, Koźuchów, Bytom Odrzański i Szprotawę³⁸. Świebodzińscy sukiennicy posiadali od 1584 roku dom handlowy w Gnieźnie³⁹. Tak więc wojna handlowa Wrocławia, która skierowana była przeciwko kupcom z Polski, przyniosła miastom północnego Śląska niespodziewane korzyści, tym bardziej że wymiana w obu kierunkach była intensywna⁴⁰. Równie ożywione były kontakty kupców księstwa głogowskiego z miastami Niemiec, zwłaszcza z Lipskiem, Norymbergą i Hamburgiem, chociaż prawdziwa koniunktura w tym kierunku nastąpiła dopiero w XVII wieku.

Charakterystyczną cechą miast śląskich od lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVI wieku było lokowanie kapitału w ziemi. Wiąże się to z przeżywanym wówczas przez miasta kryzysem. Mieszczanie zakupujący ziemię na wsi starali się – podobnie jak szlachta – zakładać folwarki⁴¹.

W czasy nowożytne wkraczało księstwo głogowskie jako organiczna część korony czeskiej, kraj zniszczony wojnami, odbudowywany przez jagiellońskich władców, przeżywający gospodarcze trudności, ale mający znaczny ekonomiczny potencjał. Księstwo było zróżnicowane społecznie i narodowościowo, tak jak cała ówczesna Europa; zróżnicowane etnicznie, ale mimo wojen husyckich ciągle jednolite religijnie.

Dariusz Dolański

DAS FÜRSTENTUM GLOGAU AM ANFANG DES 16. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Das Fürstentum Glogau trat in das 16. Jahrhundert als ein Teil der Krone von Böhmen ein, als ein Land, das durch Kriege zerstört wurde und durch die Jagiellonendynastie wiederaufgebaut wurde. Es bestand aus 3 Teilen: dem größten – dem glogauischen Teil und aus zwei kleineren Teilen – Schwiebus und Köben. Am Anfang des Jahrhunderts regierte hier die Jagiellonendynastie. Seit dem Jahr 1506 regierte ein Hauptmann im Fürstentum, der vom König bestimmt wurde.

Im Fürstentum Glogau wohnten Polen und Deutsche. Die Polen bewohnten das Gebiet von Neusalz, Deutsch-Wartenberg, Konotop, Kalzig. Die Gebiete im Osten von Glogau und im Westen von

³⁸ W. Korcz, *Studia z dziejów Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra 1970, s. 139, 143-144, 148.

³⁹ M. S c z a n i e c k i, *Stosunki sąsiedzkie na pograniczu wielkopolsko-lubuskim w przeszłości*, „Studia Zachodnie” 1948, nr 7/8, s. 77.

⁴⁰ S. Dąbrowski, *Warunki rozwoju sukiennictwa w północnej części Śląska od XVI do XVIII w.*, „Rocznik Lubuski” 1983, t. 12, s. 126.

⁴¹ R. Heck, *Poleżenie i walka...*, s. 141.

Grünberg waren ethnisch gemischt. Die Deutschen bildeten die politische und ökonomische Elite. Die Mehrzahl der Deutschen wohnten in den Städten.

Der Adel war die bevorzugte Schicht. Er war nicht zahlreich, aber entstammte großen Adelsfamilien. Zu den bekanntesten Familien gehörten: die Familien von Rechenberg, von Dohna und von Kietlitz. Die Zahl der Bauern betrug ungefähr 107170 Personen, also 77% der Bevölkerung. Eine Zunahme der klein- und großbäuerlichen Bevölkerung war für das 16. Jahrhundert charakteristisch.

In den Städten wohnten 30000 Menschen. Die größte Bedeutung hatten Städte wie: Glogau, Sprottau, Freistadt, Guhrau, Schwiebus und Grünberg. In der städtischen Wirtschaft herrschten Handel und Textilindustrie vor deren Zentrum Grünberg war.

Übersetzung *Małgorzata Konopnicka*